

Το Περιβάλλον της Παγκοσμιοποίησης...

Χρήστος Β. Μασσαλάς

Καθηγητής, Πρύτανης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Από τα τέλη του 15ου αιώνα (1492) αρχίζει η επικοινωνία των πέντε ηπείρων, για το καλύτερο και το χειρότερο. Η κυριαρχία της ευρωπαϊκής Δύσης στον υπόλοιπο κόσμο προκαλεί (ανεπανόρθωτες) καταστροφές πολιτισμών και υποδούλωση...αλλά η βιομηχανία και η τεχνική σημειώνουν πρόοδο που δεν είχε γνωρίσει μέχρι τότε κανένας πολιτισμός. Τα νέα δεδομένα δημιούργησαν τις συνθήκες που προκάλεσαν στη διάρκεια του 20ού αιώνα δύο παγκόσμιους πολέμους, δύο παγκόσμιες οικονομικές κρίσεις και μετά το 1989, την επικράτηση της νέας φιλοσοφίας στην οικονομία ...την παγκοσμιοποίηση.

Στο νέο διεθνές περιβάλλον η παγκόσμια οικονομία γίνεται όλο και περισσότερο ένα αλληλο-εξαρτώμενο σύνολο, κάθε μέρος του εξαρτάται από το όλο και αντίστροφα, το σύνολο υφίσταται τις αναταραχές και τα τυχαία περιστατικά που επηρεάζουν κάθε ξεχωριστό μέρος, π. χ. η απαίτηση αύξησης της τάξης του 5% των ημερομισθίων στη Γαλλία είναι δυνατόν, με αλυσιδωτές αντιδράσεις, να επηρεάσει την αγορά του κακάο στην Ακτή του Ελεφαντοστού. Η οικονομική διεθνοποίηση ενώνει και διαιρεί, εξισώνει και διαφοροποιεί. Οι οικονομικές εξελίξεις τείνουν να μειώσουν κάποιες ανισότητες, αλλά σε παγκόσμιο επίπεδο η ανισότητα αυξάνει ανάμεσα σε αναπτυγμένες και υπανάπτυκτες χώρες (το 20% του πληθυσμού καταναλώνει το 80% των αγαθών). Οι δυνάμεις της αγοράς που ασκούνται σε παγκόσμιο επίπεδο αποσταθεροποιούν, αποδυναμώνουν και διαβρώνουν την οικονομική ισχύ των εθνικών κρατών. Αυτή η διάβρωση της διακυβέρνησης σε εθνικό επίπεδο οδηγεί στην αποδυνάμωση των αντιπροσωπευτικών οργανισμών σε διεθνές επίπεδο.

Η τηλεπικοινωνιακή επανάσταση έκανε εύκολη τη μεταφορά κεφα-

λαίου, τη διόγκωσή του ...και τη συμπεριφορά του....Στις αρχές του 70' περίπου 90% των χρηματοοικονομικών συναλλαγών αφορούσαν μακροπρόθεσμες επενδύσεις και εμπόριο, δηλαδή παραγωγικές επενδύσεις...Σήμερα το ποσοστό αυτό είναι 10%. Το 90% χρησιμοποιείται για κερδοσκοπία. Το περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης (παραγωγή στο Α, χρηματοδότηση από το Β, διοίκηση από το Γ, τράπεζες-μαϊμούδες στο Χ,..), διευκολύνει τη μεταφορά της παραγωγής σε άλλα μέρη με φτηνότερα χέρια, μεγαλύτερη καταπίεση,... Στις αρχές του 70' άρχισε μια μεγάλη επίθεση σε όλο το κοινωνικό συμβόλαιο που είχε κωδικοποιηθεί γύρω στο τέλος του 2ου παγκόσμιου πολέμου με την εφαρμογή της πολιτικής του New Deal και την κοινωνική πρόνοια των ευρωπαϊκών κρατών...

Η αιχμή της τεχνολογίας και της βιομηχανίας απομακρύνεται από τη βασισμένη στα ηλεκτρονικά προηγμένη βιομηχανία της μεταπολεμικής περιόδου και επικεντρώνεται στη βιομηχανία και το εμπόριο που βασίζονται στη βιολογία. Ο σχεδιασμός σπόρων και φαρμάκων, (ακόμη και ειδών ζώων) ...πρόκειται να αποτελέσουν μια πελώρια βιομηχανία με τεράστια κέρδη. Οι νέες δυνατότητες αντλούν τη δύναμή τους από το γεγονός ότι το ενδιαφέρον τους είναι τα μέσα επιβίωσης και ύπαρξης. Οι επιχειρήσεις θα κυριαρχήσουν αν μονοπωλήσουν. Οι χώρες που κατευθύνουν το παιχνίδι σε παγκόσμιο επίπεδο (λέσχη G-7) ενισχύουν το ελεύθερο εμπόριο...αλλά προστατεύουν, για λογαριασμό τους τομείς υψηλού ενδιαφέροντος, π.χ. πνευματική ιδιοκτησία (από μουσική ποπ και κινηματογράφο μέχρι λογισμικό Η/Υ και διπλώματα ευρεσιτεχνίας). Όπως είναι φυσικό, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται κυρίως σε ό,τι σχετίζεται με τη γενετική μηχανική, γιατί αυτό σημαίνει φάρμακα, λογισμικό, νέες τεχνολογίες, νέες μορφές αγροτικής παραγωγής...και προπαντός καταχώρηση δικαιωμάτων σε επίπεδο προϊόντος και όχι τρόπου παραγωγής. Σήμερα το κύρος της επιστήμης είναι δικαιολογημένα υψηλό. Η επιστήμη δε διεκδικεί όμως καμιά ηθική υπεροχή. Εκεί που ακόμα υστερεί είναι στην περιστασιακή αίσθηση βεβαιότητας, μολονότι αυτή αποδίδεται στην επιστήμη από τους πολιτικούς και τα ΜΜΕ, παρά από τους ίδιους τους επιστήμονες. Την επιστήμη την αφορά μόνο η γνώση που δοκιμάζεται και δέχεται προκλήσεις από νέες θεωρίες και ανακαλύψεις. Στον τομέα των βιο-επιστημών υπάρχουν πολλά ερωτηματικά. Η δυνατότητα παρέμβασης του ανθρώπου στην ίδια του την ύπαρξη είναι γεγονός που βιώνουμε. Η προοπτική της είναι ασύλληπτη. Με τη βοήθεια όμως του διαλόγου, που μπορεί να θεμελιωθεί με βάση τους όρους της βιο-ηθικής, οι μεγάλες ανησυχίες για τα τεράστια ηθικά διλήμματα που θέτουν οι δυνατότητές μας και για τις επιπτώσεις των

δραστηριοτήτων μας στη φύση και στην ανθρωπίνη ύπαρξη μπορούν να βρουν διέξοδο συμβατή και ισόρροπη με την ιδέα του ανθρώπου. Η επιστήμη προσφέρει μια εμπνευσμένη πρόκληση για περιπέτειες του πνεύματος στους ερευνητές του μέλλοντος, αλλά, όπως κάθε ανθρωπίνη δραστηριότητα, που μπορεί να είναι ευεργετική ή ζημιογόνος, οφείλει να τελεί υπό αυστηρό έλεγχο. Τα πανεπιστήμια ως χώροι μάθησης και έρευνας έχουν το σημαντικό ρόλο της μετάδοσης των αναγκαίων αξιών για την ανάπτυξη εκείνης της κουλτούρας στην κοινωνία που βασίζεται στις στάσεις και συμπεριφορές που εμπνέονται από το διάλογο, την ανεκτικότητα, την αλληλεγγύη και την έννοια της δημοκρατίας.

Είναι, ίσως, εύλογο να τονιστεί ότι στο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης η οικονομική ανάπτυξη, χωρίς σεβασμό για το οικολογικό και κοινωνικό κόστος, αποτελεί το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της. Ελάχιστες κοινωνίες είναι σε θέση να εξασφαλίσουν μια ανάπτυξη που να ανταποκρίνεται στις παρούσες ανάγκες χωρίς να θέτουν σε κίνδυνο τις ανάγκες των μελλοντικών γενεών. Η αύξηση της υποβάθμισης της ζωής και της μόλυνσης σε όλες τις ηπείρους ανάγκασε τη διεθνή κοινότητα να αναγνωρίσει, από τη δεκαετία του 80', την ύπαρξη μιας παγκόσμιας απειλής για τη ζωή του πλανήτη και μαζί την ανάγκη να περιοσθεθεί η ακεραιότητα της γης. Το παράδοξο είναι ότι παρά τους διαπιστωμένους κινδύνους για τον άνθρωπο, από την όξυνση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, οι επιχειρήσεις μπορούν να ισχυριστούν ότι η νομοθεσία για την προστασία του περιβάλλοντος συνιστά παραβίαση των συμφωνιών του ελεύθερου εμπορίου. Το γενικό αποτέλεσμα είναι ...υποβάθμιση του επιπέδου ζωής ...και υψηλά κέρδη... Το κοινό δεν έχει την παραμικρή ιδέα τι συμβαίνει ή πιο κομψά δεν είναι δυνατόν να γνωρίζει... δεν ξέρει ότι δεν ξέρει... Πάνω από τον άνθρωπο τοποθετείται το κέρδος, και η αξία της ζωής μετριέται με το ύψος του εισοδήματος. Για παράδειγμα, στη χώρα Χ πολύ λιγότεροι άνθρωποι θα πεθάνουν από καρκίνο, επειδή οι περισσότεροι θα πεθάνουν από άλλη αιτία σε συντομότερο χρονικό διάστημα...συμπέρασμα: οι βιομηχανίες που ρυπαίνουν πρέπει να μεταφερθούν εκεί...! Από την άλλη μεριά, αν εφαρμοσεί κανείς αρκετά σκληρές εργασιακές συνθήκες, μπορεί να δημιουργήσει κέρδη. Για το λόγο αυτό οι πολυεθνικές εταιρίες μεταφέρουν την παραγωγή σε περιοχές υψηλής καταπίεσης και χαμηλών μισθών... Οι χαμηλοί μισθοί αυξάνουν την ανασφάλεια στην εργασία, διατηρούν τον πληθωρισμό σε χαμηλά επίπεδα, ...συμβάλλουν σ' αυτό που αποκαλείται «υγής οικονομία», ...οικονομία με υψηλά κέρδη.

Οι μεταναστεύσεις και οι επιμειξίες παράγουν νέες πολύ-εθνικές και πολύ-πολιτισμικές κοινωνίες. Οι συνθήκες, όμως, που δημιουργεί το νέο

«γίγνεσθαι» δεν ενισχύουν την πραγματική αφομοίωση και οι δυνάμεις της απόρριψης παραμένουν ακόμη πολύ ισχυρές, ενώ οι παθογένειες, π. χ. ναρκωτικά και η μετατροπή των καταναλωτών σε αγέλη, με ομοιόμορφες προτιμήσεις και συνήθειες, υποβαθμίζουν την έννοια άνθρωπος. Οι άνθρωποι γίνονται περισσότερο θυμωμένοι και απελπισμένοι... και αναζητούν αλλού τη σωτηρία τους (θρησκευτικός φανατισμός, εθνικισμός,...).

Όπως η οικονομία γίνεται διεθνοποιημένη, υπάρχει ένα αυτόματο αποτέλεσμα που φέρνει τριτοκοσμικές τάσεις και στο εσωτερικό των πλούσιων χωρών, π. χ. διάλυση του κοινωνικού κράτους και ανεργία. Η ανεργία και η απώλεια της ελπίδας οδηγούν σε κοινωνική αποσύνθεση... και οι άνθρωποι θέλουν να ζήσουν καθοριστικές αλλαγές, αλλά ο πολιτισμός και η πολιτική μεταβάλλονται απελπιστικά αργά.

Τα ΜΜΕ θα μπορούσαν να διαδραματίσουν καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση του περιβάλλοντος αλλαγών. Ωστόσο, εστιάζουν την προσοχή τους στα συμπτώματα και όχι στις αιτίες, στοχεύουν στη δημιουργία ενός παθητικού και υπάκουου πληθυσμού από θεατές-καταναλωτές, παραμορφώνουν και συχνά αποκρύπτουν την αλήθεια, ονομάζουν, μαζί με τους πολιτικούς, τις πολιτικές επιλογές μεταρρυθμίσεις,... και μερικές αλήθειες τις θεωρούν συγκλονιστικές για να τις φέρουν στο φως της δημοσιότητας...!

Το νέο περιβάλλον έχει προκαλέσει ανεπανόρθωτες πολιτιστικές καταστροφές, αλλά έχει και θετική συνεισφορά στην άρση ορισμένων εμποδίων που δεν επέτρεπαν την κατανόηση ανάμεσα στα άτομα και τους λαούς. Στην περίπτωση της τέχνης, της μουσικής, της λογοτεχνίας, της σκέψης, η διεθνοποίηση της κουλτούρας δεν φέρνει την εξομοίωση, αλλά συμβάλλει στη δημιουργία υπερεθνικών ρευμάτων που ευνοούν την έκφραση και την κατανόηση... Στην περίπτωση της παιδείας και της έρευνας, μια υπέρ-προσαρμοστική πίεση ωθεί την προσαρμογή τους στις απαιτήσεις της αγοράς, στη μείωση της γενικής παιδείας και στην περιθωριοποίηση της κλασικής θεώρησης της ζωής και της γνώσης. Πάντα όμως στη ζωή και την ιστορία, αυτή η «υπέρ-προσαρμογή» σε δεδομένες συνθήκες δεν υπήρξε σημείο ικμάδας, αλλά αναγγελία γήρανσης... Η παιδεία αποτελεί την ελπίδα, γιατί αυτή είναι η δύναμη του μέλλοντος, αφού είναι ένα από τα πιο ισχυρά εργαλεία για να πραγματοποιηθεί η αλλαγή. Μια από τις πιο μεγάλες προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει είναι η μεταρρύθμιση που θα αποσκοπεί στη μεταβολή του τρόπου που σκεπτόμαστε, ώστε να μπορούμε να αντιμετωπίσουμε την αυξανόμενη πολυπλοκότητα, την ταχύτητα των αλλαγών και τη μη προβλεψιμότητα, που χαρακτηρίζουν την εποχή μας. Κατά συνέπεια, η παι-

δεία που αποσκοπεί στη μετάδοση του παλαιού και συγχρόνως στο άνοιγμα του πνεύματος στο καινούριο, πρέπει να βρεθεί στο κέντρο αυτής της αποστολής... να δημιουργήσει την ελπίδα και να θέσει την παγκοσμιοποίηση στην υπηρεσία της κάλυψης του «ελλείμματος γνώσεων» και του εμπλουτισμού του διαλόγου ανάμεσα σε λαούς και πολιτισμούς και να παρέχει σε όλους τη δυνατότητα να ξεπερνούν τους αρχικούς περιορισμούς του πολιτισμικού τους περιβάλλοντος.

Η αχαλίνωτη τεχνικο-βιομηχανική ανάπτυξη της Υφήλιου τείνει να εξαφανίσει πολλές ανθρωπίνες, εθνικές και πολιτισμικές διαφορές. Η ίδια η ανάπτυξη δημιούργησε περισσότερα προβλήματα από όσα έλυσε και οδήγησε σε βαθιά πολιτισμική κρίση που πλήττει ακόμη και τις έμπειρες κοινωνίες της Δύσης. Η ανάπτυξη έχει συλληφθεί μόνο από τεχνικο-οικονομική άποψη, ενώ έχουμε ανάγκη από μια πιο πολύπλοκη έννοια της ανάπτυξης, που να μην είναι μόνο υλική, αλλά και διανοητική, συναισθηματική και ηθική... Η συναισθηματικότητα μπορεί να καταστρέψει τη γνώση, αλλά μπορεί επίσης να την εμπλουτίσει. Η ικανότητα λογικής σκέψης μπορεί να μειωθεί, ακόμα και να χαθεί, από την ανεπάρκεια του συναισθήματος... η εξασθένιση της ικανότητας συναισθηματικής αντίδρασης είναι δυνατό, μάλιστα, να είναι στη ρίζα παράλογων συμπεριφορών.

Η μόνη αληθινή παγκοσμιοποίηση που θα μπορούσε να τεθεί στην υπηρεσία του ανθρωπίνου γένους είναι αυτή της κατανόησης, της υπευθυνότητας, της γνώσης και της διανοητικής και ηθικής αλληλεγγύης της ανθρωπότητας. Οι πολιτισμοί πρέπει να μάθουν να συνυπάρχουν και να αλληλεπιδρούν... Η δημοκρατία προϋποθέτει και τροφοδοτεί τη διαφορετικότητα των συμφερόντων, καθώς και τη διαφορετικότητα των ιδεών. Όπως πρέπει να προστατευτεί η διαφορετικότητα των ειδών για να προστατευτεί η βιόσφαιρα, έτσι πρέπει να προστατευτεί η διαφορετικότητα των ιδεών και των απόψεων, καθώς και η διαφορετικότητα των πηγών και των μέσων ενημέρωσης για να προστατευτεί ο δημοκρατικός βίος. Η δημοκρατία έχει ταυτόχρονα ανάγκη από συγκρούσεις ιδεών και απόψεων... Αυτές της δίνουν τη ζωτικότητα και την παραγωγικότητά της... υπό την προϋπόθεση του σεβασμού στους δημοκρατικούς κανόνες που ρυθμίζουν τους ανταγωνισμούς, αντικαθιστώντας τις φυσικές συγκρούσεις με τις συγκρούσεις ιδεών... Έτσι η δημοκρατία θα αποτελεί την ένωση της αρμονίας και της δυσαρμονίας, αφού ανέχεται και τρέφεται με ενδημικό και ορισμένες φορές εκρηκτικό τρόπο από συγκρούσεις που της δίνουν τη ζωτικότητά της.

Το τέλος του 20ού αιώνα μας βοήθησε να καταλάβουμε την αθεράπευτη αβεβαιότητα της ανθρώπινης μοίρας. Οι αρχαίοι πολιτισμοί ζού-

σαν μέσα στην ασφάλεια που τους έδινε ο κυκλικός χρόνος, του οποίου έπρεπε να διασφαλίσουν την αδιατάρακτη επαναληπτικότητα, κάνοντας θυσίες, μερικές φορές και ανθρώπων. Ο νεότερος πολιτισμός ζούσε μέσα στην ασφάλεια που προσέφερε η ιδέα της ιστορικής προόδου. Η συνειδητοποίηση της ιστορικής αβεβαιότητας γίνεται σήμερα με την κατάρρευση του μύθου της προόδου. Η πρόοδος είναι φυσικά δυνατή, αλλά αβέβαιη. Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι η έννοια της ανάπτυξης πρέπει να γίνει πολυδιάστατη, πρέπει να απαλλαγεί από την αντίληψη της προόδου ως ιστορικής βεβαιότητας και μαζί πρέπει να ενσωματώνει την πεποίθηση ότι καμιά πρόοδος δεν είναι για πάντα κατακτημένη. Τα ιστορικά γεγονότα από το 1914 (δολοφονία στο Σεράγεβο), το 1999 (αεροπορικές επιθέσεις στη Σερβία) και πρόσφατα 11/9/01 (δολοφονία στη Νέα Υόρκη), δίνουν βαρύτητα στην άποψη: το μέλλον από δω και πέρα είναι αμφίβολο και έτσι θα είναι για πάντα. Το μέλλον καλείται αβεβαιότητα.

Η κοινωνική πραγματικότητα είναι πολύπλοκη και πολυδιάστατη και η διαλεκτική ανάμεσα στους διάφορους παράγοντες που την αποτελούν σχηματίζει ένα κύκλο αλληλεπιδράσεων... Κάθε αλλαγή, κάθε ρήξη στον κοινωνικό ιστό περιέχει κινδύνους και ευκαιρίες που στο ξεκίνημά τους είναι άγνωστοι. Ως προς τη σκέψη, τη δράση και την πίστη, ζούμε στην αβεβαιότητα και μάλιστα πρέπει να την ανεχόμαστε και να κάνουμε διάλογο μαζί της. Η πρόκληση για το σύγχρονο άνθρωπο είναι να μπορεί να συντηρηθεί από την αβεβαιότητα, τον κίνδυνο, την αγωνία αντί να πεθάνει εξαιτίας τους. Στις ιστορικές διαδικασίες όπου αδιάκοπα τα μέσα μεταβάλλονται σε σκοπούς και οι σκοποί σε μέσα, η πολιτική επιτείνει τα προβλήματα της ηθικής πολυπλοκότητας. Το να εξαρτήσουμε την ηθική από την επιτυχία σημαίνει να εγκαταλείψουμε από την αρχή κάθε ηθική απαίτηση. Η ηθική απαίτηση μπορεί να δώσει ζωή σε μια πράξη χωρίς να υπάρχει κάποια ελπίδα νίκης. Η ηθική συνείδηση είναι πιο πολύ και από αναγκαία, είναι όμως και εξαιρετικά ανεπαρκής. Η εφησυχασμένη συνείδηση είναι πηγή της ασυνειδησίας και η ένοχη συνείδηση είναι πηγή της διαφθοράς. Πρέπει να υποτάξουμε και τη μία και την άλλη σε μια συνείδηση υπευθυνότητας.

Η οικονομική μεγέθυνση φαινόταν να προκαθορίζει την οικονομική ανάπτυξη η οποία προκαθόριζε την κοινωνική και ατομική ανάπτυξη. Αυτή η ιδέα για την πρόοδο ήταν μάλλον... μεταφυσική. Κάθε πρόοδος είναι μερική, τοπική, προσωρινή και επί πλέον παράγει τη φθορά και την αποδιοργάνωση. Η πρόοδος είναι μια από τις όψεις και μάλιστα μια αβέβαιη όψη του γίγνεσθαι. Δεν πρέπει να λησμονούμε τη σκιά της βιομηχανικής επανάστασης... τη ρύπανση, τις οχλήσεις, τις οικολογικές κα-

ταστροφές, την απώλεια της αλληλεγγύης, την ατομικοποίηση του ατόμου, την υποταγή του σώματος και του πνεύματος στους κανόνες και τους ρυθμούς της μεγέθυνσης και της κατανάλωσης. Η τεχνοκρατική σκέψη δε συλλαμβάνει το ζωντανό, ανθρωπολογικό και κοινωνικό, λειτουργεί με τη λογική των μηχανών. Από την άλλη μεριά, είναι γεγονός ότι οι καινούριες μορφές βαρβαρότητας που προέρχονται από τον πολιτισμό μας αντί να περιορίζουν τις παλιές, τις αφύπνισαν και ενώθηκαν μαζί τους. Έτσι, αβίαστα προβάλλει το αίτημα να αντισταθούμε στο χάος, στις δυνάμεις της οπισθοδρόμησης και του θανάτου. Στις δυνάμεις που εγκληματούν κατά της ανθρωπότητας και δημιουργούν κλίμα έντονης αβεβαιότητας... Πρέπει να προετοιμαστούμε για τις καινούριες καταπιέσεις, δηλαδή τις καινούριες αντιστάσεις. Δεν πρόκειται να εξαφανίσουμε την αβεβαιότητα και το τυχαίο, αλλά πρέπει να μάθουμε να εργαζόμαστε καλύτερα και να παίζουμε μαζί τους. Η πολιτική δράση δεν είναι προικισμένη με την αποτελεσματικότητα της φυσικής δράσης και για να φέρει αποτέλεσμα χρειάζεται πολλές προσπάθειες, χρειάζεται τον επαναλαμβανόμενο ζήλο, τις αδιάκοπες δοκιμές, τα λάθη, ώσπου κάποια στιγμή αναπόφευκτα η γονιμοποίηση θα πραγματοποιηθεί...

Με την έκρηξη της τεχνογνωσίας ο κόσμος έγινε πιο κοντινός, αλλά και πιο σύνθετος. Όσο πιο σύνθετη γίνεται μια κοινωνία τόσο πιο επιτακτικό προβάλλει το αίτημα για την αυτο-αξιολόγησή της. Τα πάντα μοιάζουν εφικτά, εύκολα, κατορθωτά και προπαντός υποκείμενα μιας δυνατότητας ατέρμονης. Η τεχνογνωσία προέκυψε από τον ίδιο τον άνθρωπο, αλλά πρέπει να απευθύνεται και στον ίδιο. Η τεχνογνωσία από μόνη της δε συνιστά ποιοτικό μέγεθος που να μπορεί μάλιστα να αυτοδικαιωθεί και να αποκτήσει ηθικό περιεχόμενο αντάξιο της ιδέας άνθρωπος. Η ηθική δικαίωση που ο άνθρωπος διαρκώς αναμένει από αυτή δε θα προκύψει από τη χρήση της αλλά από τον τρόπο της χρήσης. Τη διαφορά την πλήρωσε η ανθρωπότητα πανάκριβα.

Ο 20ός αιώνας μας άφησε ως κληρονομιά, στα τελευταία του χρόνια, αναγεννητικά αντι-ρεύματα: το οικολογικό, το ποιοτικό, της αντίστασης στην πεζή και καθαρά ωφελιμιστική ζωή, της αντίστασης απέναντι στην ηγεμονία της τυποποιημένης κατανάλωσης, της χειραφέτησης από την πανταχού παρούσα τυραννία του χρήματος, της αντίδρασης στην αποχαλίνωση της βίας,... Όλοι οι πόθοι που γονιμοποίησαν τις μεγάλες επαναστατικές ελπίδες του 20ού αιώνα, αλλά που και στην πορεία τους προδόθηκαν, ίσως να μπορέσουν να αναγεννηθούν υπό τη μορφή μιας νέας αναζήτησης αλληλεγγύης και ευθύνης. Μπορούμε να ελπίζουμε σε μια πολιτική στην υπηρεσία του ανθρωπίνου όντος, που να μη δια-

χωρίζεται από μια πολιτική πολιτισμού...

Πα να δούμε τις προοπτικές του 21ου αιώνα είναι, ίσως, αναγκαίο να συνηθίσουμε σε μια τελείως διαφορετική, από αυτή που βιώνουμε, αισθητική... Ο πλανήτης μας εισέρχεται σε μια περίοδο «αναρχίας», καθώς τα σύνορα διαλύονται και οι φανατισμοί ενισχύονται. Ο υπερπληθυσμός, η αστικοποίηση, η εξάντληση φυσικών πόρων, η περιβαλλοντική υποβάθμιση, το απρόκλητο έγκλημα, οι μεταναστεύσεις προσφύγων, ...δεν θ' αφήσουν ανεπηρέαστη καμιά γωνιά του πλανήτη. Οι πρόσφυγες φέρνουν μαζί τους τα πάθη τους και, επειδή δεν υπάρχουν μηχανισμοί ενσωμάτωσής τους, εξασθενίζουν την κοινωνική συνοχή, λόγω και της ενίσχυσης των πολιτισμικών τους διαφορών. Πρέπει να τονιστεί ότι η διαφθορά, η επιθετικότητα, η απιστία και η ανοησία, σε μέτριες δόσεις, όπως και μερικές φορές ο πόλεμος, είναι στοιχεία της ανθρώπινης φύσης. Μόνο όταν οι άνθρωποι αποκτούν ένα συγκεκριμένο οικονομικό, εκπαιδευτικό και πολιτισμικό επίπεδο αυτά τα στοιχεία υποχωρούν... Οι δημοκρατίες δεν εξευγενίζουν πάντα τις κοινωνίες- πάντα όμως είναι ενδεικτικές για την υγεία των κοινωνιών στις οποίες λειτουργούν, και για το λόγο αυτό, στην περίπτωση των προσφύγων, οι έμπειρες κοινωνίες της δύσης πρέπει να αποδείξουν τη δημοκρατική και αντιρατσιστική τους παράδοση... Τα άτομα και οι κοινωνίες καθορίζονται από το παρελθόν τους, τον πολιτισμό τους και ακόμη από τη βιολογία και το περιβάλλον τους.

Ζούμε σ' ένα βαθύτατα διαιρεμένο κόσμο. Μέρος του πλανήτη κατοικείται από τον τελευταίο άνθρωπο του Fukuyama (τον ευνοημένο των νέων τεχνολογιών) και το άλλο μεγαλύτερο μέρος από τον πρώτο άνθρωπο του Χόμπς (τον καταδικασμένο στη μίζερη ζωή). Ένα μεγάλο μέρος των ανθρώπων, στους οποίους οι συνθήκες της μεσο-αστικής ζωής είναι άγνωστες, βρίσκουν ότι ο πόλεμος και η ζωή στα στρατόπεδα είναι πρόοδος και όχι οπισθοδρόμηση... ο πόλεμος μπορεί να οδηγήσει τον άνθρωπο στην τρέλα. Θολοί και σκιάδεις οργανισμοί, π.χ. τρομοκρατικές οργανώσεις, καταδεικνύουν την εξασθένηση των συνόρων και τη σημασία της φυλετικής ή θρησκευτικής ταυτότητας. Πρέπει να τονιστεί ότι όταν το νόμμο μονοπώλιο της ένοπλης δύναμης εξασθενεί, η διάκριση μεταξύ εγκλήματος και πολέμου παύει να υπάρχει. Όταν οι πολιτισμοί μάχονται και όχι τα κράτη, τα μνημεία είναι όπλα στον πόλεμο και η καταστροφή τους είναι μέρος του παιχνιδιού.

Ο 20ός αιώνας ήταν ο αιώνας των αντιθέσεων (πρωτόγνωρες καταστροφές αλλά και πρόοδος, σκληρές μαζικές εκτελέσεις αλλά και σημαντικές ανακαλύψεις προς όφελος του ανθρώπου, τελειοποίηση των όπλων αλλά και βήματα εξερεύνησης του διαστήματος,...). Στον 21ο αι-

ώνα η ανθρωπότητα βρίσκεται στην αρχή της μετάβασης προς μια οικουμενική κοινωνία και ο άνθρωπος ελπίζει... Αν η διεθνής κοινότητα θέλει οι ελπίδες των απλών ανθρώπων να μη σβήσουν στις διαμάχες και στο χάος, πρέπει να ενστερνιστεί την ανάγκη οικοδόμησης ενός πολιτισμού σύγκλισης, αλληλεγγύης και συνεργασίας. Αν και η τεχνολογική ανάπτυξη και οι επιστημονικές ανακαλύψεις δημιουργούν περιβάλλον υπέρβασης πολλών δυσκολιών, το μεγάλο έλλειμμα είναι η σύνεση και το μοντέλο σκέψης που απαιτούν οι σύγχρονες ανάγκες επιβίωσης, κατανόησης και ευημερίας του ανθρώπου. Η γνώση αυξάνει, αλλά για να προσεγγίσει τη σοφία πρέπει να είναι συνυφασμένη με ένα σύστημα από οικουμενικές αξίες. Είναι επιτακτική ανάγκη να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για μια δημιουργική επανάσταση στο χώρο της εκπαιδευτικής και επικοινωνιακής πολιτικής. Οι δυνάμεις του φονταμενταλισμού, του φανατισμού, του εκφοβισμού και της εκμετάλλευσης συνεχίζουν το καταστροφικό τους έργο και ο πολίτης του κόσμου προσπαθεί με αγωνία να κρατήσει ζωντανή την ελπίδα για έναν καλύτερο κόσμο.

Το σημερινό διεθνές περιβάλλον, προϊόν εκφυλισμού, δημιουργεί στον πολίτη την απόγνωση για το παρόν και την αφαίρεση κάθε προοπτικής για το μέλλον. Η τρομοκρατία φαίνεται ότι έχει επιβάλει τη φιλοσοφία της, δηλαδή, την καχυποψία για το διπλανό μας, την ανασφάλεια για την ύπαρξή μας και την αβεβαιότητα για το μέλλον της κοινωνίας μας, την αμφισβήτηση των δικαιωμάτων του πολίτη και τη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών. Ο συνασπισμός ενάντια στην τρομοκρατία, που πρέπει να γίνει και συνασπισμός ειρήνης και ευημερίας, πρέπει να προβληματιστεί σοβαρά για το μέλλον των κοινωνιών, στοχεύοντας στη δημιουργία εκείνης της κουλτούρας που θα βασίζεται στο διάλογο, την αλληλεγγύη, την ανεκτικότητα και τις αρχές της δημοκρατίας.

Είναι ίσως η κατάλληλη περίοδος ο πολίτης της γης να αναλάβει εκστρατεία ώστε: 1) οι μεγάλες θρησκείες να σταματήσουν την αναζήτηση της υπεροχής, συμβάλλοντας, με συνεχή και δημιουργικό διάλογο, στην αλληλοκατανόηση των λαών και μαζί απορρίπτοντας τα δόγματα που τις διαιρούν, 2) να δημιουργηθεί περιβάλλον αλληλοκατανόησης με τον Άλλο, τον αλλόφυλο, τον αλλόθρησκο, τον αλλοεθνή, 3) ο συνασπισμός ενάντια στην τρομοκρατία να κατανοήσει και να συμβάλει στην ελάττωση των προβλημάτων του τρίτου κόσμου, 4) να δημιουργηθούν συνθήκες προβολής και προώθησης των οικουμενικών αξιών, και 5) να δημιουργηθεί εκείνο το περιβάλλον εκπαίδευσης που θα προωθή τη φυσική, διανοητική, αισθητική, συναισθηματική και πνευματική πλευρά της ανθρώπινης προσωπικότητας.

Ο 21ος αιώνας δεν άργησε να δείξει τις προθέσεις του για τον άνθρωπο. Τα εγκλήματα των τρομοκρατών και η εξαφάνιση κρατών δεν είναι στοιχεία του ζητούμενου πολιτισμού. Ο νέος πολιτισμός δεν πρέπει να βασίζεται στο θάνατο, αλλά στην ελπίδα και το όραμα για έναν κόσμο που θα κυριαρχεί η αρμονία και το χαμόγελο. Η γνώση υπάρχει, η σοφία είναι το ζητούμενο... για να δούμε τον κόσμο με μια ματιά...

«ματιά πλατειά όπου ο κόσμος ξαναγίνεται όμορφος από την αρχή στα μέτρα της καρδιάς..». Ο. Ελύτης, Ήλιος ο Πρώτος.

Βιβλιογραφία

1. Unesco: *ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ο θησαυρός που κρύβει μέσα της*. Έκθεση της διεθνούς επιτροπής για την εκπαίδευση στον 21ο αιώνα. Gutenberg, Αθήνα, 1999.
2. Edgar Morin. *Γη-Πατρίδα*. Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα, 1996.
3. *Από την κρίση στην πίστη*. Εκδόσεις ΡΟΕΣ, Αθήνα, 1998.
4. *Οι επτά γνώσεις κλειδιά για την παιδεία του μέλλοντος*. Εκδόσεις του εικοστού πρώτου, Αθήνα, 2000.
5. Régis Debray. *Εξηγώντας τη Δημοκρατία στην κόρη μου*. Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1998.
6. Noam Chomsky. *Η χειραγώγηση των μαζών*. Εκδόσεις Scripta, Αθήνα, 1997.
7. *Ένας αιώνας Νόμπελ*. Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1999.
8. Freeman Dyson. *Disturbing the Universe*. Harber & Row, Publishers, New York, 1979.
9. Χρήστος Β. Μασσαλάς. *Άρθρα στην Εφημερίδα «Τα Νέα»*. Φεβρουάριος 2000 - Αύγουστος 2001 (Τρίτη Άποψη).
10. Jerry Brown. *Η άλλη Αμερική*. Εκδόσεις Νησίδες, 2000.
11. Robert Kaplan. *Η επερχόμενη αναρχία*. Ροές, 2000.